УДК 008: 665.4/.5

Володимир Ляхоцький

«НАША КУЛЬТУРА»: ЗБЕРЕЖЕННЯ Й ТРАДИЦІЇ

Мовознавчий часопис «Рідна мова», хоч і був розрахований не лише на спеціалістів-науковців та мережу навчальних закладів, а й широкий еміграційний український загал, не набув очікуваного поширення. Масове зубожіння населення спонукало до боротьби за виживання, справляло негативний вплив на розвиток його духовних інтересів. Учительство, незважаючи на активні дії редактора щодо презентації видання, не скрізь знало про його існування, не сприяли зростанню накладу й фахові суперечки в науковому середовищі. Його тематичний діапазон ставав тісним і самому вченому. За влучним визначенням Ф. Погребенника, така контамінація уможливила вияв нового громадського пориву вченого, який впродовж тривалого періоду проживання в еміграції утримував на своїх плечах важкий тягар консолідації української творчої інтелігенції[1]. У час, коли щороку в Польській державі кількість україномовних видань зменшувалася (1931 р. — 131, 1935 р. — 122)[2] І. Огієнко був серед тих небагатьох подвижників, що створювали нові українські часописи («Мистецтво», «Шлях нації», «Жінка» і «Дні» у Львові, «Наша земля» — у Перемишлі, «Рідний грунт» — Коломиї-Тлустому та ін.)[3]. Нове видання він заснував власним коштом. Даремно сьогодні сперечатися, чи потрібен був акт одноосібної офіри, надлюдські зусилля, щоб українство Польщі мало ще один осередок національної науки і культури. Ще в 1920-ті роки передова частина інтелігенції, зрозумівши, що почався процес творення «єдиних» фронтів у різних соціально-політичних та суспільно-партійних площинах в боротьбі за незалежну соборну Україну, плекаючи надію на їх об'єднання, спрямувала зусилля на закладення єдиного національно-культурного простору, вільного від сектанства, який би, за висловом міністра УНР, діяча української еміграції в Польщі О. Скальковського, однаковою мірою був би прийнятним для «комуніста» Винниченка і монархіста Липинського, есера Грушевського і «дикого Донцова», орієнталіста Кримського і маляра Новаківського, поета Тичини і академіка Єфремова, політичних противників і приятелів, представників різних напрямів і шкіл — як політичних, так і літературних, естетичних та філософських. «Все це, — вказував він, — повинно зібрати нас до купи, коло всього цього треба об'єднувати інтелектуальні сили нації». Як перший крок у зазначеному напрямі ще 1923 р. він пропонував створити місячник, який стояв би не тільки поза партіями, а й поза політикою і був би осередком «для верхів нашої інтелігенції і керманичів культурного життя в ріжних його галузях»[4].

Дванадцять років по тому, залишивши інтенсивну наукову працю, утримуючи сім'ю лише за рахунок гонорарів від Британського біблійного товариства за переклад українською Св. Письма[5], І. Огієнко береться за фундацію культурологічного друкованого органу українців в еміграції. І як завжди масштабно, з розмахом, на довголітній (якнайменш 10 річний період), з прагненням створити «правдиву книгу знання — українську енциклопедію»[6], принаймні, розробити як грунтовну для неї «підсхову» докладний покажчик літератури[7].

Переконаний у тому, що український народ через історичні обставини не знає своєї культури, «правдивої ціни собі», вважав, що в час, коли потроху таки виковується його життєва міць, «яко народу самостійного, стан такий зовсім ненормальний». В єднанні з однодумцями свого покоління, спираючись на молодь, «ми, — стверджував вчений, — мусимо поширити знання своєї культури в широкі маси, мусимо відчинити очі всім на дорогоцінні скарби свої».

Просвітницькі ідеї І. Огієнка, впроваджувані засобами друкованого органу, полягали, насамперед, у вихованні в народі почуття національної самосвідомості. Вчений намагався у доступній формі дати відповіді на принципові запитання: Хто ми такі? Чи багато українського народу на світі? Де він живе і як називається? Яка вдача цього народу? Що корисного та доброго дав цей народ? Що українці внесли свого власного до всеслов'янської й світової культури, яка її вага та ціна?[8]. Назва нового видання була лаконічна і водночас багатогранна — «Наша культура». Слово «Наша» в назві мало для редактора «космізуюче», глобальне значення. «Наша» — притаманна людству загалом і водночас, українська, національна, неповторна, самобутня частина загальнолюдської культури. Змісту мала відповідати й форма: кольорова обкладинка, насиченість ілюстраціями тощо. Широкий спектр висвітлення питань культури, своєрідність і унікальність журналу давали І. Огієнку підстави сподіватися на життєздатність задуманого проекту.

Іван Огієнко створює Фонд «Нашої культури», на який мало-помалу звідусіль почали надходити пожертви. Щирі патріоти України робили свої посильні внески в різній валюті (злотих, кронах, доларах тощо).

З метою рекламування журналу в православній синодальній, польських друкарнях Варшави випущено тисячі поштових рекламних карток, листівок. Анонсувався він і в різних проспектах нових видань української літератури та періодики.

Звертаючися до потенційних передплатників листівкою «Наші завдання», текст якої повністю видруковано згодом у першій книзі «Нашої культури», І. Огієнко наголошував на катастрофічному стані національної освіти в еміграції, де переважна більшість української молоді нічого не чула ні про свій народ, ні про його минуле, ні про його духовне життя. Національна освіта — основа світогляду людини, вказує редактор, набувалася лише в родині. Негативні наслідки цього І. Огієнко помітив уже в 1920–1930-х роках, а вони, за його переконанням, шкодили не тільки українській інтелігенції, а й нації загалом. Непослідовність і безсистемність набутої наці-

ональної освіти, за його переконанням, творить хиткі характери, що часто не знають, на що їм орієнтуватися, на чому грунтувати свій світогляд. «Щоб зарадити цьому ненормальному станові, — стверджував він, — і закладаємо нову наукову станицю...»[9].

Головну мету місячника його засновник вбачав у всебічному й глибокому науковому висвітленні загальнолюдської і, зокрема, української культури через публікацію статей з усіх аспектів гуманітарних наук, насамперед, із історії літератури, театру, музики, архітектури, мистецтва, філософії, мовознавства, етнографії, права, археології, палеографії, педагогіки тощо. На відміну від суто фахових журналів, програма нового часопису передбачала популярний виклад конче потрібних для забезпечення національної освіти та повного розуміння української культури всіма верствами українства в діаспорі матеріалів. Головний редактор наголошував, що місячник розрахований не лише на українську інтелігенцію (професорів, учителів, священиків, адвокатів, юристів, інженерів і лікарів, кооператорів і працівників пера), а й на кожного свідомого громадянина, котрий прагне поглибити й розширити свій національний світогляд — основу духовного здоров'я людини. Видавець гарантував читачеві чистоту й правильність української літературної мови в часопису, бо вбачав у ній велику цементуючу силу для об'єднання нації, основу національного виховання. Підсумовуючи програму нового видання, Іван Огієнко наголошував, що вважає «Нашу культуру» як конче і необхідне доповнення «Рідної мови».

Гаслом часопису стали його слова **«Творімо українську культуру всіма силами нації»**. Тому «Нашу культуру» він прагнув зробити об'єктивним всенаціональним науковим органом, який гуртував би навколо себе всі розпорошені недолею наукові й культурні сили українців. «Соціаліст і монархіст, уенерівець і гетьманець стрінуть у «Нашій культурі», — проголошував редактор, — однаково тепле й гостинне прийняття. Приймемо й чужинця, якщо його праця наукова й корисна нашій культурі. Покажімо ж нарешті, що ми маємо й всенаціональні скарби... що ми вміємо свідомо об'єднуватися бодай коло наукової служби своєму обездоленому народові!»[10]. «Нашу культуру» І. Огієнко прагнув перетворити в орган вільного українського університету, що ніс би своїй інтелігенції, народу «Наукові досліди над цілою нашою культурою» і в якому знайшов би своє місце кожний, хто виявить змогу і бажання працювати для розвитку національної культури[11]. Протягом трьох років існування журналу редактор домагався від українських наукових товариств, передусім НТШ, визнання «Нашої культури» і «Рідної мови» «науковою інстутицією», надання громадськості відповідної інформації про їх діяльність, нові видання, можливості участі в наукових академіях, інших заходах, в презентаціях наукових досліджень тощо[12], щоб посилити статус — забезпечити журналу авторитетне представництво[13].

Спершу І. Огієнко спробував створити при місячнику високодосвідчену, компетентну наукову редакційну колегію. З пропозиціями очолити редагування певних рубрик до її складу були запрошені добре знані українські вчені: Л. Білецький, О. Колесса, К. Студинський (історія літератури); Д. Дорошенко, М. Кордуба, І. Крип'якевич (історія); Ф. Колесса (етнографія); Д. Антонович (історія культури); В. Січинський та В. Залозецький (мистецтво); Д. Чижевський (філософія); І. Зілінський та І. Панькевич (мовознавство); З. Лисько (музика); І. Свєнціцький (палеографія й музейництво); О. Бочковський (націологія); С. Шелухін (право); О. Мицюк (політекономія); О. Олесь, Б. Лепкий, С. Черкасенко, Ю. Липа і Є. Маланюк (красне письменство); Є. Пеленський, П. Зленко (бібліографія); О. Пастернак, В. Щербаківський (археологія)[14].

Однак цей чудовий проект був приречений. Українська колонія у Варшаві була зовсім малочисельною. А більшість із запрошених до співпраці проживали поза її межами, чи й навіть за кордоном Польщі, що фактично унеможливлювало діяльність редакційної колегії. Тому засновник журналу так і залишався головним і єдиним фундатором «Нашої культури». При цьому Огієнко ніс повну відповідальність за кожне видруковане слово.

Прагнучи до того, щоб «Наша культура» стала доступною кожній українській родині, читальні, гуртку, товариству й громадській організації, редактор знизив ціну місячника до мінімуму: він став найдешевшим серед подібних видань у еміграції. Річна передплата в Польщі, Чехословаччині, Австрії, Угорщині становила 10 злотих, у Європі — 12, а поза нею — 3 долари. Всім українським науковим, освітнім, духовним, громадським організаціям і товариствам, передплатникам «Рідної мови», окремим видатним діячам української науки та культури в еміграції перше число журналу надсилалося без попередньої оплати з єдиною умовою — якщо в часопису є потреба, надіслати один злотий за це число та передплатити, в іншому разі, — повернути його до редакції.

Така акція видавця вже попередньо була збитковою, але заради найширшої презентації нового друкованого органу, заохочення до його передплати найбільшої кількості представників української діаспори, вона була проведена і мала позитивний резонанс. «Вже давно відчувався брак отакого місячника, що студіював би наше культурне життя та тим самим дав змогу чи то нашому студентству, чи взагалі нашій інтелігенції — на еміграції особливо — пізнати ближче скарби нашої культури, і тим самим хоч душею бути ближче нашої Рідної України, нашої рідної культури», — писав у редакцію голова української студентської громади в Нью-Йорку Леонід Годівський[15]. З Перемишля Ярослава Мандюкова вітала нове видання: «У Вашому положенні в сьогоднішніх часах, коли наше громадянство так байдуже відноситься до всяких культурних проявів життя, треба мати дійсну героїчну віру в перемогу, щоб зачати таку працю. Безперечно, такий науково-літературний місячник, що гуртував би коло себе всі наші творчі сили без огляду на їхні переконання, нам доконче потрібний, та ще з такою всім приступною передплатою»[16].

Видання потребувало надлюдських зусиль. Огієнко плекав його, зізнавався згодом, як рідну дитину[17]. Власноручно він створює й макет часопису. Звернувшись до одного з сучасних майстрів україн-

ської графіки Миколи Бутовича, котрий проживав у Празі, з пропозицією розробити обкладинку журналу, докладно пояснює ідею видання, окреслює його соціальні, просвітницькі наукові функції. У різні куточки світу до представників української еліти — науковців, письменників, духовенства полетіли сотні листів із пропозицією співпраці в часопису: надсилати матеріали, підтримати журнал коштами тощо.

Перша книжка «Нашої культури» побачила світ у квітні 1935 р. Майже тисяча примірників (згодом стабільно визначений видавцем наклад) розійшлася вмить. У зв'язку з цим був виданий другий.

На відміну від «Рідної мови», новий місячник мав обкладинку з тонкого картону, оформлену в два кольори, які з числа в число змінювалися: чорний і зелений, синій і світлокоричневий, темнокоричневий і малиновий тощо. В дизайні обкладинки Іван Огієнко прагнув зберегти й увічнити традицію українських стародруків, які він досліджував майже 30 років. У зовнішню подвійну лінійну рамку вписано стилізовану архітектурну мережку стародрукованих українських титулів початку XVII ст., що завершується трикутним фронтоном зі стилізацією квіткового орнаменту та двома сферами на підставках зліва та справа зверху колон. Унизу колони закінчуються рустованими чорно-білими квадратами. В центрі композиції — прямокутний картуш зі зрізаними кутами, в якому вміщено шрифтовий напис (назву). Картуш оздоблений стилізованим лавровим вінком. У нижній частині композиції зліва та справа монограма автора «М.Б.» (М. Бутовича)[18].

На четвертій сторінці обкладинки журналу, посередині (теж у двох кольорах) розмішувався видавничий знак «Нашої культури» — восьмигранник, в якому під початковими літерами назви журналу знайшла своє місце тернова галузка, а вгорі — традиційний запорізький хрест на півмісяці. «Я пильнував зробити обкладинку просту й скромну, серйозну й традиційного стилю, — свідчив її автор. Елемент терену символізував шлях, «що ним ішов розвиток нашої культури»[19]. Отже, вважаємо, не буде перебільшенням твердити, що з художнього боку журнал належав до найкращих видань української діаспори 30-их років. Це ж повною мірою стосується ілюстрацій на його сторінках. Таким чином, зовнішнє оформлення науково-літературного місячника «Наша культура» виконано доволі майстерно і фахово, із врахуванням загальної концепції журналу.

Розміщення тексту — традиційне (сторінки не поділялися на дві частини, як у «Рідній мові»). Обсяг журналу — 4 друк. арк. на 64 сторінках форматом 15,5x25,5 см. На 2-й сторінці обкладинки розміщувалися зміст кожної книжки та реклама.

Відкривала видання стаття І. Огієнка «Національна освіта й наші завдання». В ній, як згодом у інших огієнкових публіцистичних творах, оприлюднених часто за підписом «Редакція» («Створімо вільний науковий журнал!», «Творімо українську культуру всіма силами нації!»), викладено програму часопису, засвідчено прагнення редактора зробити його загальнодоступною трибуною вільної національної наукової думки, змусити українську інтелігенцію «привчитися й до поважної лектури», сприяти не тільки розвиткові національної науки, а й поширенню її серед українських емігрантів[20].

Ідея І. Огієнка знайшла розуміння й підтримку Д. Антоновича[21], Л. Білецького[22], митрополита Діонісія (Валединського)[23], Я. Гординського[24], І. Коровицького[25], О. Олеся[26], І. Свєнціцького[27], А. Чайковського[28], С. Черкасенка[29]. Надіслані ними дописи, поезії, розвідки надруковано в першій книзі журналу. На суд читача винесено й студії про значення національного мистецтва в духовному житті народів, дослідження творчості Т. Шевченка, М. Гоголя, М. Рильського, історії стародавньої архітектурної перлини українців — Софії Київської, євхаристичного культу, як основи літургії й християнського життя та ін.

З перших чисел журналу провідною в ньому стала тема ролі та місця культури в розвитку кожної нації. Серед матеріалів виділяються методологічні статті митрополита Андрея Шептицького «З філософії культури»[30], львівського науковця В. Окунь-Бережанського «Що таке культура?»[31] та О. Пастернака «Що таке культура?»[32]. В своїх працях, розглядаючи культуру як надбання людства, ці дослідники обстоювали право українського народу на самобутній шлях розвитку культури. Статті писалися на замовлення редактора і друкувалися не регулярно, а в міру підготовки авторами й надходження до редакції: перша — в 4-й, друга — 10-й, третя — 14-й книгах місячника.

Митрополит Андрей вбачав основні принципи культури в шануванні людського життя, людської праці, в умінні цінувати науку, мистецтво тощо. На його думку, людська культура в своїй сутності — або вселюдська праця, вселюдське добро, що передбачає, зрештою, вселюдську єдність, або фатаморгана. «Культура — то власність людства й є великий титул слави для індивідуумів — людей, народів, що в цю скарбницю вселенської культури внесли певні здобутки своєї праці», — писав архіпастир. За його глибоким переконанням, важливим її компонентом є та культура, що ближча до життя, конкретніша, яка стає провідником для кожної особистості, насамперед, культура національна. Вона, стверджує ієрарх, жодним способом не суперечить вселенській культурі, а доповнює її, ілюструє, об'єднує. «Світ тепер, — наголошує митрополит, — оцінює національні культури так високо, що тільки під фірмою національної культури можна здобути місце у всесвітній... Не тільки ми, але здається, й цілий культурний світ дивлячись на продукт мішаний, цебто мішаного стилю, мішаного характеру, або на продукт, позбавлений характеру індивідуального, національного, скаже так, як наш сваток: «І ніжки коротенькі, і шерсть не такая».

В. Окунь-Бережанський спробував всебічно проаналізувати походження самого поняття «Культура», його сутність, етапи розвитку, структуруючи за напрямами її формування. Він відзначав цілісний, планетарний характер культури. Вказував, що «вселюдська культура в кожного народу з різних причин набирає народню закраску, і тому кожний народ має своєрідню народню (національну) культуру... Такі народні культури — це збірки досягнень поодиноких народів у проявах духа їх творчості».

І. Огієнко на сторінках нового місячника значну увагу приділяв висвітленню народознавчих аспектів як української культури в цілому, так і її складових — регіональних народних традицій, звичаїв, уснопоетичної творчості, різних видів високохудожнього народного мистецтва, цим самим як би продовжуючи тему діалектології, яку розпочав у «Рідній мові», а нині в іншому аспекті розвиваючи й поглиблюючи її. Читачам були запропоновані, зокрема, етнографічні студії Н. Донченка «Повір'я, перекази та звичаї бойків с. Широкого Лугу на Мармарощині»[33], К. Ластівки «Північно-буковинські Гаївки»[34], В. Решетухи «Гаїлка про Зельмана»[35], З. Лисько «Початки музичного мистецтва в Галичині»[36], Ф. Коковського «Культурний рух на Лемківщині»[37].

Звертаючись до історії інших народів, редактор намагався акцентувати увагу на позитивному досвіді розвитку взаємозв'язків, взаємозбагачення культур. Так, впродовж трьох років лише К. Студинський видрукував ряд заміток і статей, що розкривали цілу епоху чесько-українських культурних стосунків, зокрема, «Століття чеського гімну: Kde domov muj та його українські наслідування»[38], «Кара за участь у святі чеського театру»[39], «Павло Йосип Шафарик і українці»[40], «Чехи в спогадах Анатолія Вахнянина»[41], «Пошанування чеської письменниці Терези з дому Лангавс Новакової»[42]. Побачили світ дослідження І. Свєнціцького «Пушкін і Україна»[43], Є. Грицака «Горацій в українській літературі»[44], «Анали, або Літопис Публія Корнелія Тацита»[45], А. Луцкевича «Відгуки творчості Гоголя в білоруському письменстві»[46], А. Животка «Українське питання в поглядах представників російської суспільної думки XIX-го ст.»[47], Д. Олянчина «Культурні зв'язки Німеччини й України XVII – XVIII ст.[48], П. Мандрівця «Закарпатські українці в новій мадярській націології»[49] тощо.

Принциповим у позиції видавця і головного редактора, на наш погляд, було прагнення всебічного висвітлення в «Нашій культурі» подій вітчизняної історії. Особливу увагу І. Огієнко приділяв пошуку матеріалів неординарних, у котрих чітко простежується неупереджена авторська позиція, наукова новизна, грунтовна джерельна база. Наприклад, цикли В. Щербаківського «Українська протоісторія»[50], І. Коровицького «Свята Софія Київська»[51], О. Нестеренка «Українська архітектура»[52], студії Т. Коструби «Коли написане Мономахове «Поручення»[53], Л. Білецького «Руська правда» та її історія»[54], І. Свєнціцького «Заповіт Ярослава Мудрого»[55].

Усе життя І. Огієнка хвилювало питання історії українського друкарства. Саме тому з великою приємністю він надав місце в «Нашій культурі» й публікаціям з цієї теми: Д. Чижевського «Українські друки XVIII-го ст. в Німеччині»[56] та І. Коровицького «Конкуренти Почаївської друкарні»[57].

Належно було представлено й тему української революції. Цікавими та цінними видаються спогади П. Скоропадського «Українська культурна праця за Гетьманщини 1918-го р.»[58], І. Огієнка «Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського 1-го травня 1920-го р.»[59], С. Шелухіна «Як будовано українську соборність»[60].

Спогади безпосередніх учасників розбудови Кам'янець-Подільського державного українського університету Л. Бачинського[61], Ю. Гудзія[62], В. Приходька[63], О. Пащенко[64] зафіксували для історії подію європейського значення — заснування національного університету в Україні. Ці яскраві замальовки подій 1918–1920 рр. посідають нині чільне місце в історичному літописі українського народу та української революції 1917–1920 рр.

На сторінках «Нашої культури» (кн. 7, 8 за 1935 р. та кн. 1, 3, 7-10 за 1936 р.) І. Огієнко видрукував автобіографічну хронологічну канву «Моє життя», починаючи від дня свого народження (15 січня 1882 р.) до «кінця реальної праці на посаді головноуповноваженого уряду УНР» (9 липня 1920 р.). Письмово зафіксував віхи власного життя: дитячі роки, навчання, науково-педагогічну та громадську діяльність, виконання обов'язків головноуповноваженого уряду УНР, міністра освіти, ісповідань, ректора КПДУУ.

Водночас він займався освітянськими проблемами. Ще 1936 р. разом з П. Кривоносюком І. Огієнко обстоював необхідність введення до штату вчителів шкіл психолога, детально обгрунтовуючи його роль і місце у навчальному процесі. Завдяки місячнику доступною широкому загалу стає концепція побудови школи американського філософа, педагога-новатора Джона Дюї[65].

Як редактор І. Огієнко прискіпливо й компетентно підходив до відбору актуальних і водночас коротких, але грунтових праць з історії освіти. Кожна з них мала розкривати окрему грань складного, драматичного процесу формування національної освіти в Україні. Читач ознайомився зі статтями І. Велигорського «Свідки нашої культури: Яворівське Молодецьке Братство XVIII-го ст.»[66], О. Чернової «Перший український університет у м. Батурині 1760-го р.»[67], Ф. Коковського «Бережанська гімназія за часів М. Шашкевича»[68], І. Зіньківського «Сучасна Україна. Школа»[69]. Цікаву наукову розвідку запропонував журналу й С. Сірополко «Михайло Грушевський як історик освіти в Україні та освітній діяч»[70]. На жаль, ця тема й досі не стала предметом окремого наукового дослідження.

Чільне місце «Наша культура» відводила історії християнства та Української православної церкви, церковним святам, аналізу релігійних понять, тогочасним процесам у православ'ї, насамперед, на теренах України. До найпомітніших матеріалів, на наш погляд, можна віднести працю О. Барвінського «П. Куліш та І. Пулюй, як перекладчики Св. Письма»[71], отця Костельника «Драма світу: Кінець із циклу «Arcana Dei»[72], І. Свєнціцького «Найдавніший Чин вибору ігумена й Заповіт ченцям Києво-Печерської Лаври»[73], Д. Олянчина «Владика Полоцький і Витебський Семион «Наречений Митрополитъ Киевський й всея Руси» біля 1457 р.»[74].

Значну увагу в «Нашій культурі» надавав І. Огієнко висвітленню питань теорії української літератури, аналізу творчої лабораторії письменників, окремих жанрів прози та поезії. На сторінках часопису редактор зорганізував ряд дискусій, публікацію оригінальних матеріалів, зокрема, таких як «Ідея чи форма»[75], «Суть і завдання літературної критики»[76], Українська романтична балада»[77], «Ук-

раїнська поезія 1890–1900 рр.»[78] та ін. Майже в кожному числі друкувалися твори українських поетів: В. Лисянського «Прокинься, народе мій»[79], О. Олеся «Переселенці»[80] та «Поеми кращої від дерева немає»[81], С. Черкасенка «Сонце з України»[82], «Євшанзілля»[83], «Триліси»[84], Б.-І. Антонича «Черемховий вірш»[85], «Косовиця»[86], О. Задуми «Віра над Дніпром-Славутою»[87] тощо.

Висвітлювалися й проблеми мовознавства. Але на відміну від «Рідної мови», вони мали другорядне значення і торкалися, переважно, тем історії виникнення та розвитку мов (насамперед, української), їх взаємовпливів, окремих заміток до євангельського тексту та ін. Анонсувалися нові видання, подавалися на них рецензії, велася хроніка мовознавчих семінарів, конференцій, з'їздів, конгресів тощо.

І. Огієнко вів рубрику «Сучасна Україна», в якій прагнув через матеріали І. Зіньківського, О. Чернової, Я. Гординського та інших авторів інформувати співвітчизників про події, що відбувалися в Радянській Україні[88].

У цілому характер публікацій визначала програма журналу і подавалися вони без рубрик. Виняток становили добірки коротких інформацій і повідомлень, рецензій та анотацій, які групувалися редактором у кінці кожного числа під рубриками «Хроніка наукового й культурно-освітнього життя», «Наші наукові та культурно-освітні установи», «Рецензії й огляди», «Огляд наукових журналів», «Бібліографія нових видань», «Список надісланих книжок і журналів», «Від редакції й адміністрації». Рука головного редактора відчувається за рядком кожної з цих рубрик. Його кипуча енергія та невгасима працездатність, послідовність, цілеспрямованість у досягненні мети давала можливість читачеві дізнаватися про головний перебіг подій у різних галузях національної науки, освіти, культури. Огієнко переглядав, читав, вивчав тисячі матеріалів — досліджень, інформацій, повідомлень — синтезував їх, скорочуючи до обсягу двох- трьох сторінок, формуючи добірки в журналі.

Було б несправедливо не відзначити головних (а часом єдиних) помічників головного редактора — відповідальних редакторів журналу: Івана Коровицького (1935, кн. 1), Олексія Марковського (з 1935, кн. 2. по 1936, кн. 10) та сина видавця Анатолія Огієнка (з 1936, кн. 11 по 1937, кн. 12). З квітня по листопад 1935 р. «Наша культура» друкувалася у Варшаві по вул. Зигмунтовській, 13 у синодальній друкарні й знаходилася під патронатом митрополита Діонісія. Синодальну друкарню було звільнено від податків, тому І. Огієнко сплачував їй за кожен наклад близько 55% видатків за кошторисом, наданим, зокрема, його давнім партнером, друкарнею в Жовкві[89]. Саме даний факт, як свідчив сам І. Огієнко, був вирішальним у долі видання. Це сприяло (І. Огієнко зобов'язався час від часу на сторінках щомісячника друкувати богословські матеріали) появі ряду статей з історії православ'я, що спричинило гучний резонанс, насамперед, серед священнослужителів. Зокрема, стаття митрополита Діонісія (перша книга «Нашої культури») «зробила на Волині громове враження», була сприйнята як «сигнал духовенству українізуватися»[90]. Не можна назвати стосунки видавця і поліграфістів «безхмарними», та все ж вони були, як засвідчив час, найкращими. Добрі стосунки редактора з ієрархами двох конфесій (православної та греко-католицької), їхні виступи на сторінках одного видання не могли не дратувати частину одіозних священиків як з одного, так і з іншого боку[91]. «Наші волинські певняки, — скаржився редактор голові НТШ, — повели проти «Н[ашої] К[ультури]» кампанію, що я запроваджую унію, бо вмістив в книжеці писання уніата М[итрополи]та Андрея!»[92].

Бажаючи допомогти видавцеві, К. Студинський веде переговори про прийнятні умови друкування журналу в одній із львівських друкарень і переїзд І. Огієнка до Львова. У свою чергу, редактор переконує Британське закордонне біблійне товариство друкувати український переклад «Нового заповіту» в друкарні НТШ[93]. Врешті конфесійна заангажованість певних кіл православної церкви в Польщі змушує І. Огієнка залишити синодальну друкарню. З грудня 1935 р. «Нашу культуру» він передає до друкарні А.В.С. Й. Тімєнєцької (вул. Маршальська, 91 і 97, A.B.C. J. TYMIENIECKA)[94]. Це викликає нові складнощі видавничого процесу — фінансові, виробничі, тематичного формування наступних книг часопису. «В чужій друкарні, — свідчив редактор, — дуже тяжко, складають дуже зле, коректи пильно не правлять, та й усе спізнюються... Так боюся я цього року, щоб не накликати катастрофи»[95]. Він плекає надію на допомогу митрополита Андрея, зустрічається з ним, але розмова про долю журналу не відбувається. Просить К. Студинського посприяти, щоб митрополит взяв на себе щомісячну сплату друкарських витрат у розмірі хоча б 100 злотих[96]. Марно. А «Рідна мова» насилу тримається... «Пані хвора, діти голі... ». Закрадається думка залишити справу. «Коли б дістав хоч маленьку працю, — пише К. Студинському, — покинув би свої видавництва, так я втомився коло них... »[97].

Попри всі негаразди, формує наступні числа видань, веде переговори з різними друкарнями, але всі вони надто дорогі[98]. Нарешті доходить угоди з друкарнею НТШ у Львові, в якій з березня 1936 р. по грудень 1937 р. на вул. Чарнецького, 26 і друкували «Нашу культуру». Друкували, але не зберегли.

Три компоненти заважали нормальному функціонуванню видання: а) недостатня для рентабельності кількість передплатників; б) хронічна заборгованість навіть існуючих розповсюджувачів журналу; в) незадовільна виробнича культура друкарень. Таким чином, постійно маючи на меті збільшення обсягу видань на 1-2 друк. арк.[99], з переповненим «редакційним портфелем»[100], Огієнко іноді впадав у відчай.

Перебуваючи у вкрай обмежених матеріальних умовах, піклуючися про прикуту до ліжка невиліковно хвору дружину та трьох дітей, сплачуючи всі видатки, він прагнув підтримати коштами й своїх колег, постійних авторів, опору видання, час від часу видаючи їм невеличкі гонорари[101].

Формуючи план кожної книжки, Огієнко, по-перше, прагнув дотримуватися оголошеної програми діяльності видання; по-друге, в своєму бажанні досягти науковості журналу в «чистому вигляді»

мав на меті згодом навіть вивести з нього всю літературну частину[102]; по-третє, дбав про те, щоб матеріали йшли першодруком, запобігав передруків[103] та ін. Піклувався про високу наукову якість статей і водночас доступність їх викладів. Хронікою наукового життя, буквально телеграфним стилем із книги в книгу охоплював надзвичайно широкий спектр сучасного культурного життя українців в Україні й по всьому світу. Ця мозаїка робила журнал актуальним, інформаційно насиченим. Про місце на сторінках «Нашої культури» й інших періодичних видань бібліографічних оглядів, листування, біографістику, мемуарів йдеться в наступній монографії. Покажчик видрукованих у журналах праць І. Огієнка та прізвища їх авторів подаємо в додатках. Побіжно тут зупинимося лише на двох аспектах його діяльності. Він цінував і шанобливо ставився до культурного надбання інших народів. І через «Нашу культуру» висвітлював їхню велич, прищеплював толерантність в оцінці творів літератури й мистецтва народів світу. Не була винятком і творчість російських митців, проти імперської політики яких постійно виступав. Та огієнкову критичність було спрямовано не на приниження російського народу, а на досягнення історичної правди, утвердження прав українського народу на незалежність, самоідентифікацію, на визначення місця його культури в світовому просторі.

Втім, не завжди Огієнку вдавалося бути об'єктивним і коректним. Не оминули його людські вади, пов'язані з кон'юнктурою моменту, віком, зміною переконань. Але що б не захоплювало вченого, робив це з щирою вірою в справедливість власних дій і вчинків, переконаний у правильності поставленої мети. Визнавав авторитети, знаходив мужність виправляти власні хиби й помилки.

У «Нашій культурі» І. Огієнко вважав необхідним висвітлення духовних надбань, зокрема, російського народу. Він звертався до авторів з проханням надати матеріали про творчість Н. Головніна, В. Жуковського, М. Корфа, О. Пушкіна та ін.[104] З іншого боку, в рубриці «Листування» редактор пояснював дописувачам, чому їх матеріали не з'явилися в журналі, давав поради[105].

З авторами працював системно й наполегливо. Листування або переговори вів із повагою до співбесідників. А було це інколи робити надто важко. Наступні, після синодальної, друкарні завдавали І. Огієнку великого клопоту. Він почався вже в листопаді 1935 р., коли робітники варшавської друкарні А. В. С., що видрукували 1 та 2 книги журналу, 1936 р. два місяці страйкували[106]. Необхідні для друку шрифти, наприклад, чеські черенки були відсутні, придбати їх друкарня відмовлялася[107]. Жовквівська для І. Огієнка видалася дорогою[108], друкарня НТШ, за його оцінкою, хоч і не з кращих, але достатньо оснащена технікою і потужностями, взялася за випуск журналу[109].

Спершу політика роботи з автурою була незмінною — найширше її охоплення. І. Огієнко навіть погоджувався на залучення до праці в ньому С. Шелухіним усього викладацького складу правничого факультету Українського вільного університету[110]. Згодом, 1936 р., коли редакція була вже «просто засипана працями»[111], редактор застосовує відбірковий принцип. Тим, у чиїх матеріалах був зацікавлений, першочергово сплачував.

Особливістю видання, від якої він, на жаль, відійшов з часом (у канадський період) була, за незначним винятком, відмова друкувати розвідки під псевдонімами. Науковий журнал, за його переконанням, не повинен використовувати форму інкогніто. Він відмовляє в цьому В. Січинському[112], О. Черновій[113] та ін. На всі спроби перетворити сторінки місячника в арену політичних баталій категорично й однозначно відповідав: «Наша культура» не гурткова, місце в ній всім»[114], «... сваріться поза науковим журналом»[115].

Отримуючи десятки листів від українських вчених, в яких І. Огієнку доводили, що Л. Білецький, О. Бочковський, Д. Дорошенко, В. Сірополко, В. Січинський, С. Шелухін, В. Щербаківський і десятки інших — не вчені, зрадники, а О. Олесь, С. Черкасенко, В. Лисянський — не поети й не письменники, з почуттям гідності, чесно й послідовно їм заявляв — «творімо українську культуру всіма силами нації»[116].

Стосунки з авторами І. Огієнко будував диференційовано. З пієтетом ставився до К. Студинського, С. Шелухіна, А. Чайковского. Є. Пеленському пропонуючи регулярно подавати оглядові статті про сучасний літературний процес у Галичині[117], охоче погоджується видрукувати скорочену докторську працю про байки Л. Глібова[118]. Від Л. Білецького, замовляючи статтю про С. Черкасенка «на 16–20 сторінок», вимагає подати в ній щонайважливіше, «бо публіка, — пояснює, — дисертації на тему першого віршу Ч[еркасенка] читати не буде»[119].

Заохочуючи до співпраці молодих, підтримує їх словом, не боїться «трохи переоцінити». Дякуючи Б.-І. Антоничу за два вірші, опубліковані в кн. 1 (1935 р.), називає їх «перлиночками», просить «перелити в поезію значення в нашому житті рідної мови»[120].

У редагуванні І. Огієнко безкомпромісний. Тим, хто завдає йому багато праці, різко пише, як В. Щербаківському: «Ви вперто не хочете засвоїти український правопис. Деяких слів я просто не можу прочитати»[121]. Рішуче коригує й зміст дописів[122], інколи навіть цілими сторінками переписує його[123]. Але, видрукувавши, відстоює перед критиками кожний матеріал. На нарікання твердо відповідає, що на те він і науковий журнал, щоб у ньому були цікаві й нецікаві статті. Він не може бути «легкий» чи «сухий», головне в ньому — науковість. Саме за цією ознакою він об'єднує всіх вчених[124].

Матеріали збирав різнобічні, настійно прагнучи збагатити жанрову й тематичну палітру. Клопотався про висвітлення діяльності культосвітніх наукових установ, вищої школи, музеїв, книгозбірень, дбав про насиченість журналу оглядами світової й радянської періодики, новинок книг, рецензій.

За три роки видання об'єднало навколо себе понад сто найвідоміших вчених української діаспори, прихильників і сповідачів різних політичних течій та поглядів, жоден із яких не спричинив на його сторінках полеміки, різкого суб'єктивного висновку чи випаду. За цей період «Наша культура» в 32 книгах на 124 друкованих аркушах надрукувала, крім сотень поточних повідомлень, понад 200 наукових статей.

Майже 50 із них належали Івану Огієнку. Вперше в «Нашій культурі» побачили світ його праці «Сучасна українська літературна мова, мова Максима Рильського»[125], «Українські Церковні Братства, їх діяльність та значення»[126], «Хто був Варавва»[127], «Старослов'янська мова в вищій школі, чергові завдання вивчення старослов'янської мови»[128], «Бібліографія української бібліографії»[129], «Бібліографічний список слов'янських кирилівських джерел про життя й діяльність Кирила й Методія»[130] та ін.

Головний редактор, домагаючись високої художньої і поліграфічної культури оформлення журналу, прагнув зробити його якомога привабливішим для читача. Поруч із графікою, яка зустрічалася вже і в «Рідній мові», він широко використовував у макетуванні світлини. В першій книзі у матеріалі І. Коровицького «Свята Софія Київська»[131] розміщено її високоякісну світлину. Свої враження про сучасний Київ М. Плечко ілюстрував рідкісним знімком Успінської лаврської церкви, над головним входом якої висить гасло «Ченці — криваві вороги трудящихся»[132]. Велика кількість фотопортретів засновників і перших професорів одного із новоутворених 1918 р. вищих навчальних закладів України супроводжує серію статей В. Приходька «Повстання Українського державного університету в Кам'янці на Поділлі»[133]. В оповіданні-реквіємі О. Чернової з нагоди річниці вбивства сталінськими опричниками молодого талановитого письменника, звинуваченого в підготовці терористичних актів проти радянської влади, 35-річного Григорія Косинки, подано світлину письменника, якій ще довгі роки не судилося бути опублікованій на Батьківщині[134]. Цікаві публікації репродукцій титульних сторінок перекладів українською мовою Симона Тодорського в Галле «Чотири книги о истинном христианстве»[135], «Наставление к Священному Писанию»[136], «Учение о начале христианского Жития»[137] та інші стали яскравим доповненням розповіді Д. Чижевського про німецькі стародруки XIII ст. Розвідку митрополита Діонісія «Археологія Євхаристичного культу»[138] (кн. 11) ілюстровано 25 світлинами фресок, репродукціями малюнків, зображеннями дереворит-мініатюр з львівської Євангелії, великодними писанками тощо. Сучасник знайде сьогодні в багатьох числах журналу рідкісні фото представників національної науки, культури, освіти, політики: Ю. Дарагана, Б. Антоненка-Давидовича, В. Біднова, О. Колесси, І. Липи, Х. Лебедя-Юрчика, Г. Левицького, С. Петлюри, Д. Фальківського, А.Чайковського, самого Огієнка та ін. Усього за час існування місячника в ньому вміщено 71 світлину та понад 50 графічних зображень і малюнків.

І. Огієнко мріяв про перетворення видання в так званий «товстий» журнал. З часом йому це вдалося. 1936 р. обсяг перших 10 книг журналу, попри всі труднощі, збільшився від 4 до 5 друк. арк.

Одночасно з журналом Огієнко запроваджує і «Бібліотеку «Нашої культури»*.

Крім вказаних, І. Огієнко вніс до списку видань «Бібліотеки «Нашої культури» й відбиток журнальної статті Ф. Коковського**. В ній, як і в інших, збережено формат журналу, шрифт. Ймовірно, редактор, використавши кошти зазначеного музею на видання брошури і надавши йому право друку її під власним грифом, цим самим сприяв закладенню нової українознавчої серії. Видрукована вона була (як і значна частина бібліотеки І. Огієнка) на поліграфічному обладнанні НТШ. Таким чином, за три роки у варшавських друкарнях (синодальній та А.В.С.), у львівській НТШ І. Огієнко випустив 16 брошур, із них з власними творами й перекладами богослужбових текстів — 7; інших авторів, твори яких попередньо друкувалися в «Нашій культурі», — 9.

Періодичне видання швидко завойовувало авторитет серед читачів. На адресу редакції постійно надходили прохання надіслати ту чи іншу книгу. Нерідко у відповідь в рубриці «Від редакції й адміністрації», головний редактор сповіщав, що та чи інша книга журналу «...вся розійшлася й адміністрація її не має». Виникла навіть така парадоксальна ситуація, про яку Огієнко писав: «...пішла якась пошесть, бо всі в грубій формі вимагають їм безплатно «Н[ашу] К[ультуру]»[139].

Постійно під заголовком «Передруки з «Нашої культури», «Преса про «Нашу культуру» І. Огієнко вів реєстр передруків її матеріалів, відгуків на них, враження від видання в цілому. Під заголовком «На фонд «Нашої культури» редактор, часто передуючи словами «Дбаючи про незалежний розвиток української культури, як головної основи Нації зложили на «Фонд» «Нашої культури...», перелічував суму внесків і прізвища жертводавців й висловлював вдячність: «Цим добродіям рідної культури редакція складає найщирішу подяку». З 32 чисел місячника про такі внески сповіщалося в 11. Сума пожертв була незначною: названі у журналі 25 жертводавців дали на існування місячника лише близько 205 злотих.

19 травня 1937 р. І. Огієнка, його двох синів і доньку спіткало велике горе. Після тривалої хвороби на 56-му році життя пішла з життя його дружина — вірна супутниця, берегиня його домашнього вогнища, невтомна соратниця, порадник і друг — Домініка Данилівна. Впродовж 30 років вона поділяла з ним усі труднощі його творчих шукань і подвижницької

* 1935 р. в серії виходять: Парастас або Велика Панахида за в Бозі спочилих. Переклад І. Огієнка. — 60 с.; Студинський К. Павло Йосип Шафарик і українці. До історії україно-чеських зв'язків. — 14 с.; Барагура В. Суть і завдання літературної критики. 1. Літературна критика, II. Наукова критика, III. Сучасний стан української критики. — 16 с.; Похорон світських людей. Переклад І. Огієнка. — 80 с.; Приходько В. Повстання Українського державного університету в Кам'янці на Поділлі. — 64 с. 1936 р.: Животко А. Українське питання в поглядах представників російської суспільної думки XIX ст. — 18 с.; Животко А. Адольф Черни й українці. — 11 с.; Наріжний С. М. П. Василенко й його наукова діяльність. — 14 с.; Митрополит Діонісій. Євхаристичний культ в Україні. — 30 с.; Черкасенко С. Вельможна пані Кочубеїха: історично-родинна драма. — 75 с.; Огієнко І. Сучасна українська літературна мова. Мова Максима Рильського. — 48 с.; Огієнко І. Старослов'янська мова в вищій школі. Чергові завдання вивчення старослов'янської мови. — 13 с.; Мочульський М. Гощинський, Словацький і Шевченко як співці Коліївщини. — 44 с. 1937 р.: Огієнко І. Глаголиця не повстала з грецького мінускульного письма. — С. 73-88; Огієнко І. Раз добром налите серце. — С. 226-242.

** «Культурна праця на Лемківщині», видрукованої 1936 р. під грифом «Видання музею «Лемківщина» у Сяноці». — Чис. 1. — 15 с.

діяльності. «Я багато писав і видавав, — відзначав згодом І. Огієнко, — але це тільки тому, що моя помічниця завжди самовіддано допомагала мені... вміла створити своєю ніжною рукою та чулим серцем найкращі умови для моєї культурної праці».

«Наша культура» (числа 5, 6, 7, 8, 9 за 1937 р.) вмістила на своїх сторінках матеріали, присвячені світлій пам'яті померлої: велику біографічну статтю І. Огієнка «Раз добром налите серце»[140], «До мужа й дітей моїх останнє слово» — заповіт Домініки Данилівни, в якому вона заповідала рідним «ціле своє житія добре й ясно пам'ятати про своє українське походження та про свої національні обов'язки до своєї обездоленної Батьківщини — України»[141]. Наведено матеріали-розповіді про усопшу, вірші-посвячення, тексти десятків співчутливих телеграм і листів, що надходили на адресу родини Огієнків із багатьох країн світу. Серед них послання від таких видатних українських діячів, як А. Вовк, Д. Дорошенко, А. Животко, Х. Лебідь-Юрчик, О. Колесса, С. Наріжний, С. Русова, К. Студинський та ін.

Аналізуючи часопис «Наша культура», не можна залишити поза увагою добірки резолюцій зборів українських товариств, реплік, відгуків громадян (кн. 9, 1935 р.) під загальним заголовком «В обороні проф. Івана Огієнка»[142]. Така оборона виявилася необхідною, як реакція на нетактовні звинувачення І. Огієнка в непорядності й науковій неспроможності, що пролунали зі шпальт емігрантських українських друкованих органів «Діло» та «Назустріч». Вони, певно, були відголосками розбрату між українськими політичними течіями в діаспорі. І. Огієнко від 1922 р. стояв осторонь усякого національного політичного дійства. В грудні 1935 р., коли його науковий доробок сягав понад 440 позицій, він готувався відзначити 30-річний ювілей наукової діяльності. Саме цим було мотивовано ряд антиогієнківських виступів.

Дискусія з головним його опонентом, Михайлом Рудницьким, зокрема, мала довголітню історію. Обдарований вчений, журналіст, дійсний член НТШ, М. Рудницький в еміграції був опонентом майже усіх українських засобів інформації. Не завжди коректними методами обстоював чистоту й красу слова. Ще 1925 р. в статті «Журнали, видавці та література» він справедливо зазначав, що життєпис тогочасних національних журналів є дзеркалом найосновніших рис існуючого суспільного безладдя, коли вони народжувалися і вмирали як «ефемериди», а до редакторського керма часто приходили люди малоосвічені, безталанні, які замість того, щоб згуртувати навколо себе кілька соціальних груп, певні літературні сили, які спільною працею, дружнім обміном думок і спільним зацікавленням «могли би витворити духовну атмосферу», існували відірвано від суспільства й світу, потонувши у власних проблемах, партійній ворожнечі, демонструючи повну творчу немічність[143]. У зв'язку з цим їх лихоманив жах перед критикою, журнали перетворювалися в безкритичні збірки неперевірених ні ними самими, а ні тими, кому вони довіряють, рукописів.

М. Рудницький до 1935 р. неодноразово виступав у пресі з рецензіями на праці І. Огієнка. Він високо поцінував образність мови та компетентність його перекладу «Свята відправа вечірня й рання» (1923)[144]. В наступній, характеризуючи «Український стилістичний словник... » (1924), відзначив невідповідність змісту словника з його назвою[145]. Відгуками у «Ділі» (20, 22, 23 лютого й 13 квітня) реагує на появу в культурному житті закордонних українців нового видання «Рідна мова». Можливо, що й перша рецензія в «Ділі», від 15 січня за криптонімами М.Р., також належить М. Рудницькому. Яку ж реакцію викликало народження нового друкованого україномовного органу? Автор наголосив на корисності й необхідності, особливо в ту добу занепаду літературного, такого органу. «Він потрібен нам усім — найбільше журналістам», — наголошував рецензент. Але застерігав І. Огієнка проти організації на сторінках журналу полегшеного обговорення проблем мови. «Науково-популярний місячник — це значить наукові питання у загальнодоступній формі, а не часописні статті», закликав обережніше поводитися з рідною мовою, вказував на вживання Іваном Огієнком у журналі помилкових слів і висловлювань, зокрема, таких, як товпа — замість юрби, нігде — замість ніде, теї — замість цієї тощо[146]. Слушні, коректні, доброзичливі зауваження. Такої форми дотримується М. Рудницький, аналізуючи в трьох випусках газети й наступне число «Рідної мови». Він прагне вказати на допущені помилки та проаналізувати причини лінгвістичної плутанини. За М. Рудницьким, з одного боку, відбувалася певна насильницька нормалізація різних форм, які не мали часу стати «нормальними», з другого, збільшувалася кількість некомпетентних видавців та журналістів, котрі погано знали українську мову. Справа для національної філологічної науки еміграції, зазначає рецензент, ускладнена ще й тим, що всі, на його думку, провідні мовознавці залишилися поза межами Польщі, останній же твір збірної співпраці для кодифікації граматичних правил виявив повну розбіжність думок саме серед найбільших українських авторитетів[147].

Іншої тональності набуває дискусія в квітні після статті-відповіді «Про нігілістичний фейлетон» («Нова заря», 26 березня 1933 р.). Автор статті (підпис ПКН) завершував її пересторогою: «Наші журналісти і керманичі преси повинні зрозуміти, що друкування подібних фейлетонів (М. Рудницького — В.Л.) ображає національну гідність українського громадянства і що пресові органи, що безкритично друкують такі фейлетони і не передбачають наслідків, хиляться до упадку. Світогляд і почуття національної гідності у керманичів нашої преси мусять бути ширші і глибші, ніж пересічного інтелігента чи півінтелігента». Опонент, вірогідно, забув, що ще 29 січня 1933 р. (чис. 6), реагуючи на вихід першого числа «Рідної мови», вказаний часопис вмістив статтю автора, який приховує своє прізвище за криптонімом В.Б. «Рідна мова», поряд зі схваленням виходу нового журналу висловила ряд критичних зауважень і побажань редактору. Як бачимо, позиція рецензентів одна, реакція — різна. Відтоді, на жаль, відійшовши від аргументованого обговорення проблеми, М. Рудницький у фейлетоні «Наука з барабаном» справедливо називаючи І. Огієнка визначним популяризатором та громадянином, переходить

до некоректних заяв, на кшталт «добрий, совісний, корисний популяризатор ще не вчений», «я не покористуюсь його звичайною методою і не буду крутити на всі боки», «не розуміємо вченого, який на перехрестях усіх вулиць, по листах і статтях репетує, що ті, що критикують його — понижують рідну науку» та ін. Оперуючи рядом фактів, наприклад, присвоєнням 1932 р. Масариковим університетом (м. Брно) І. Огієнку наукового ступеня доктора, супроводжує його зневажливим, тенденційним коментарем*[148]. Подібного забарвлення набирають ще деякі репліки, зокрема К. Чеховича[149], й інші без підпису[150]. Достатньо ознайомитися з однією — «Ідея, манія і гешефт. Методи реклами «Рідної мови» і їх практичні наслідки»[151], щоб мати уявлення про зміст решти подібних публікацій. «Звик до лайок — я ж український вчений! — а тому й нічим уже не ображаюсь», — пише на це «розп'ятий» професор С. Шелухіну[152]. Леоніда Білецького, як заступника голови й секретаря Товариства українських письменників і журналістів у Празі просить «оборонити» його честь й «публічно заявити, що писання подібні «Діла» та «На зустрічі» не відповідають загальноприйнятій пресовій етиці»[153]. У пресі з'являються виступи на захист українського вченого. Випади проти нього кваліфікуються, як грубе порушення норм журналістської етики, організоване цькування, виявлення зневаги до його багатолітньої плідної творчої праці на теренах української культури, науки, державності.

«Професор І. Огієнко, — писав, зокрема, з Тернополя до редакції «Діла» і в «Нашу культуру» С. Баран, — це не звичайний мишурес, якого на базарі можна й вилаяти за його нахабність. Навпаки, є визначний громадянин-діяч, заслужений на різних царинах нашого державного й національного життя, рівночасно вчений і популяризатор та організатор не однієї нашої запущеної досі ділянки і не однієї нашої установи. З цієї причини уважаю невмісним, а то й шкідливим для нашої загальнонаціональної справи, щоб на сторінках «Діла» появлялися такі статті... »[154].

Редагуючи «Рідну мову» і «Нашу культуру», докладаючи надзвичайних зусиль до їх видавництва в умовах еміграційних злиднів, І. Огієнко постійно звертався до української інтелігенції, маєтних українців в еміграції з єдиним проханням — підтримати часопис фінансово, не дати йому загинути. І якщо в перших двох книгах, які висилалися багатьом діячам культури безкоштовно, видавець звертався з проханням передплатити журнал, то починаючи з третього числа, підкреслював: «Боржників «Нашої культури» сердечно просимо якнайскоріш виплатити свій борг...». І. Огієнко переконував: «Хто справді дбає про розвиток української культури, той конче передплачує «Нашу культуру», допомагає їй та приєднує їй нових передплатників». Він цитує на її сторінках «Науку про різномовні обов'язки...», в яких стан національних видань, їх наклад підноситься ним до рівня камертону, що визначає в цілому ступінь національної свідомості того чи іншого народу. Передруковує кореспонденцію з празької газети «Український тиждень», інших україномовних видань, де з болем лунає слово журналістів: «Невже вічним прокляттям нашого суспільства будуть нарікання на післяплатників, що не платять, на занедбання обов'язку культурно обходитися з найяскравішим виявом культури народу — його пресою? Не хочеться вірити...». Та національна свідомість під страхом злиднів у багатьох українців глибоко засіла під його мурами. Національна культура? Мистецтво? Перепис коштів після смерті на розвиток мистецтв, у пресовий фонд? Чому, чому цього немає? — запитує читача в останньому, 32 числі журналу В. Королів-Старий. Чому після смерті українців їхнє майно в більшості переходить до скарбниці чужої держави, для збільшення засобів чужої культури, для творення чужих цінностей, для щастя чужих людей? Чому не знайшлося мецената на видання «Нашої культури»? Та нічого не допомагало. Журнал гинув на очах у всієї української діаспори, зокрема, європейської. Припиняючи з січня 1938 р. випуск «Нашої культури», її автор, засновник, видавець і редактор був упевнений, що це явище тимчасове. Вчений проголошував: «В нашім світі диявол уже був спритнішим за Бога...»[155]. Навіть на порозі Другої світової війни І. Огієнко не втрачав надії відновити журнал. Його поновлення 1939 р. анонсувала «Рідна мова», та доля склалася інакше... Слова І. Огієнка «Пам'ятаймо: тільки глибоко національна освічена інтелігенція буде щиропатріотична й міцна, своїй нації корисна» не знайшли розуміння у сучасників.

Лише багато років по тому (з 1951 по 1953 р.), уже в далекому канадському місті Вінніпег українці знову змогли прилучитися через відновлену «Нашу культуру» до вічної культурної спадщини свого народу завдяки І. Огієнку.

А тимчасом, ще 1936 р. в кн. 4 «Нашої культури», оголосивши намір з 1937 р. розпочати видавництво 30 томної «Бібліотеки українознавства» за редакцією проф. І. Огієнка, він на межі 1937–1938 рр. видає перші два томи в одній книзі переробленого й доповненого попереднього видання «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» з посвятою: «Моїй найдорожчій дружині-помічниці Домініці Данилівні Огієнковій на світлу й вічну пам'ять...»[156]. Символічно, але з її смертю через кілька років кардинально змінилося й все його життя. Початок війни припинив вихід «Рідної мови». Не отримав продовження й історичний літопис розвою українських політики, мови, літератури, мистецтва, театру, етнографії, археології, співу, права, філософської думки, релігії, друкарства, палеографії, природознавства, географії, економіки, статистики, психології, освіти — проект «Бібліотеки українознавства», хоча І. Огієнком уже були замовлені розвідки В. Щербаківському «Українська праісто-

* Масариківський університет у Брно засновано 1919 р. за законом, підписаним 28 січня 1919 р. першим президентом Чехословаччини Т. Масариком. Від дня заснування відкрито чотири факультети: юридичний, медичний, природничих і філософських наук. 1945 р. — фармацевтичний, 1947 — педагогічний. Дослідження славістики велися кафедрою філософії від початку заснування вищого навчального закладу. З 1939 р. — в галузі україністики.

рія»[157], К. Студинському «Українське відродження в Галичині» для першого тому та «Україно-галицькі культурні стосунки»[158] А. Животку «Новітня українська література»[159] для другого тому.

Видавець неухильно доводив українству корисність і необхідність існування національного культурологічного друкованого органу в зарубіжжі, благав усіх і кожного хоч злотим підтримати видання. Огієнку прагне допомогти Адам Монтрезор, чоловік Марії Павлівни, доньки гетьмана Павла Скоропадського, котрий довгий час мешкав у Варшаві і з яким Іван Огієнко підтримував добрі стосунки. Граф, очікуючи незабаром отримати від родини значний спадок із замком і землею у Франції, запросив осісти в ньому й І. Огієнка. Вони мріяли заснувати там незалежну українську академію наук, «порядне видавництво», але мрії двох романтиків залишилися нездійсненими[160].

Існування журналу «Наша культура» засвідчило правильність концепції І. Огієнка щодо видання різноаспектного культурологічного часопису. Різнобічність завдань часопису, усвідомлення його мети, чіткість у визначенні позиції редактора відповідали ідеї просвітництва — визначальній ідеї всієї його творчості. Це й забезпечило надалі можливість відновлення «Нашої культури».

Примітки

[1] *Погребенник Ф.* Варшавські видання Івана Огієнка: (До історії української періодики за межами України) // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження. — Кам'янець-Подільський; К., 1997. — С. 49.

[2] Українська преса в Польщі // Діло. — 1935. — 9 березня.

[3] Наш мистецький журнал // Там само. — 21 травня.

[4] *Скальковський О.* На культурнім фронті // Там само. — 1923. — 12 липня.

Лист І. Огієнка до К. Студинського від 21 вересня 1936 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 100-100 зв.

[5] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 21 вересня 1936 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 100-100 зв.

[6] Українська Енциклопедія: (Від редакції й адміністрації) // Наша культура. — 1935. — Кн. 1. — С. 64.

[7] Див.: *Ляхоцький В.* Листи особових фондів ЦДАВО України як джерело до вивчення видавничої діяльності. — С. 31.

[8] *Огієнко І.* Свято української культури // Діло. — 1925. — 29 серпня.

[9] *[Огієнко І.].* Національна освіта й наші завдання // Наша культура. — 1935. — Кн. 1. — С. 3. — Підп.: *Редакція.*

[10] *Огієнко І.* Творімо українську культуру всіма силами нації // Там само. — Кн. 6. — С. 341.

[11] Там само. — С. 340-341.

[12] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 17 лютого 1936 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 87-87 зв.

[13] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 25 вересня 1935 р. // Там само, арк. 78-78 зв.

[14] Лист І. Огієнка до Є. Пеленського від 7 вересня 1935 р. // Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника, ф. 232, спр. 85, арк. 4.

[15] Голос українського наукового й громадського світу про потребу «Нашої культури» // Наша культура. — 1935. — Кн. 4. — С. 263.

[16] Там само. — С. 262.

[17] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 23 листопада 1936 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 103.

[18] Див.: *Антонович Д.* Обкладинка «Нашої Культури» // Наша культура. — 1935. — Кн. 2. — С. 127.

[19] Див.: *Бутович М.* Обкладинка «Нашої Культури» // Там само.

[20] *Огієнко І.* Створімо вільний науковий журнал!: До наших читачів і прихильників // Там само. — 1936. — Кн. 1. — С. 75-76.

[21] *Антонич Б.* Колодійство (поезія); Черемхи (поезія) // Там само. — 1935. — Кн. 1. — С. 58.

[22] *Білецький Л.* Критичні моменти в ранній творчості Т. Шевченка // Там само. — С. 16-24.

[23] Діонісій (Валединський) митрополит. Археологія Евхаристичного культу // Там само. — С. 6-16.

[24] *Гординський Я.* «The slavonik revier» про українське культурне життя // Там само. — С. 42.

[25] *Коровицький І.* Свята Софія Київська: Історичний нарис // Там само. — С. 37-40.

[26] *Олесь О.* Переселенці (поезія) // Там само. — С. 48.

[27] *Свєнціцький І.* Етапи творчості Миколи Гоголя // Там само. — С. 24-30.

[28] *Чайковський А.* За віхоть сіна: Образок із судової зали // Там само. — С. 46-48.

[29] *Черкасенко С.* Сонце з України (поезія); Померлі душечки (Записки одчайдушного) // Там само. — С. 45, 49-58.

[30] *Андрей (Шептицький).* З філософії культури // Там само. — Кн. 4. — С. 201-207.

[31] *Окунь-Бережанський В.* Що таке культура // Там само. — 1936. — Кн. — 1. — С. 44-47.

[32] *Пастернак О.* Що таке культура: (Короткий зміст моєї праці про культуру) // Там само. — Кн. 5-6. — С. 398-399.

[33] *Донченко П.* Повір'я, перекази та звичаї бойків с. Широкого Лугу на Мармарощині // Там само. — Кн. 4. — С. 301-308.

[34] *Ластівка К.* Північно-буковинські гаївки // Там само. — Кн. 7. — С. 505-510; 1937. — Кн. 12. — С. 494-498.

[35] *Решетуха В.* Гаїлка про Зельмана: Етнографічна студія // Там само. — 1935. — Кн. 3. — С. 149-153; Кн. 4. — С. 235-240.

[36] *Лисько З.* Початки музичного мистецтва в Галичині // Там само. — 1936. — Кн. 8-9. — С. 590-600; Кн. 10. — С. 687-691; 1937. — Кн. 2. — С. 116-121.

[37] *Коковський Ф.* Культурний рух на Лемківщині // Там само. — 1936. — Кн. 5. — С. 381-393.

[38] *Студинський К.* Століття чеського гімну «Kde domov muj» і його українські наслідування // Там само. — 1935. — Кн. 1. — С. 30-32.

[39] *Студинський К.* Кара за участь у святі Чеського театру // Наша культура. — 1935. — Кн. 2. — С. 98-106.

[40] *Студинський К.* Павло Йосип Шафарик і українці // Там само. — Кн. 7. — С. 406-412.

[41] *Студинський К.* Чехи в спогадах Анастасія Вахнянина // Там само. — 1936. — Кн. 3. — С. 188-200.

[42] *Студинський К.* Пошанування чеської письменниці Терези з дому Лангавс Новакової // Там само. — С. 238-239.

[43] *Свєнціцький І.* Пушкін і Україна // Там само. — 1937. — Кн. 4. — С. 192-197.

[44] *Грицак Є.* Горацій в українській літературі // Там само. — 1936. — Кн. 6. — С. 442-448; Кн. 8-9. — С. 610-615.

[45] *Грицак Є.* Анали, або Літопис Публія Корнелія Тацита // Там само. — 1935. — Кн. 4. — С. 596-597.

[46] *Луцкевич А.* Відгуки творчості Гоголя в білоруському письменстві // Там само. — 1936. — Кн. 5. — С. 393-396.

[47] *Животко А.* Українське питання в поглядах представників російської суспільної думки XIX-го ст. // Там само. — Кн. 1. — С. 28-34; Кн. 2. — С. 126-133.

[48] *Олянчин Д.* Культурні зв'язки Німеччини й України XVII–XVII ст. // Там само. — 1935. — Кн. 6. — С. — 395-396.

[49] *Мандрівець П.* Закарпатські українці в новій мадярській націонології // Там само. — 1937. — Кн. 3. — С. 173-175.

[50] *Щербаківський В.* Українська протоісторія // Там само. — Кн. 2. — С. 96-99.

[51] *Коровицький І.* Свята Софія Київська // Там само. — 1935. — Кн. 1. — С. — 37-40; Кн. 2. — С. 107-110; Кн. 7. — С. 453-457.

[52] *Нестеренко О.* Українська архітектура // Там само. — Кн. 3. —С. 154-159; Кн. 5. — С. 277-284; Кн. 7. — С. 435-438.

[53] *Коструба Т.* Коли написане Мономахове «Поручення» // Там само. — Кн. 4. — С. 227-235.

[54] *Білецький Л.* «Руська правда» та її історія // Там само. — Кн. 9. — С. 553-562.

[55] *Свєнціцький І.* Заповіт Ярослава Мудрого // Там само. — 1937. — Кн. 3. — С. 163-165.

[56] *Чижевський Д.* Українські друки XVIII-го ст. в Німеччині // Там само. — 1936. — Кн. 1. — С. 3-12; Кн. 3 . — С. 181-187.

[57] *Коровицький І.* Конкуренти Почаївської друкарні // Там само. — 1937. — Кн. 8-9. — С. 343-348.

[58] *Скоропадський П.* Українська культурна праця за Гетьманщини 1918-го р. // Там само. — 1936. — Кн. 4. — С. 241-246.

[59] *Огієнко І.* Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського 1-го травня 1920-го // Там само. — Кн. 5. — С. 321-331.

[60] *Шелухін С.* Як будовано українську соборність // Там само. — Кн. 1. — С. 47-54.

[61] *Бачинський Л.* Найкращі хвилини мого життя. Мої спомини про Кам'янецький Університет // Там само. — Кн. 11. — С. 765-767.

[62] *Гудзій Ю.* З життя Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. Спогади лікарського помічника й скарбника Університету (з трьома знімками) // Там само. — Кн. 3. — С. 229-233; Кн. 4. — С. 290-295.

[63] *Приходько В.* Повстання Українського Університету в Кам'янці на Поділлі // Там само. — Кн. 1. — С. 34-42; Кн. 2. — С. 115-126.

[64] *Пащенко О.* Заснування Кам'янець-Подільського Українського Університету // Там само. — Кн. 5. — С. 332-346; Кн. 6. — С. 413-420; Кн. 10. — С. 671-676.

[65] *Кривоносюк П.* Завдання й студії шкільного психолога // Там само. — Кн. 1. — С. 22-27.

[66] *Велигорський І.* Свідки нашої культури: Яворівське Молодецьке братство XVIII-го ст. // Там само. — Кн. 4. — С. 310-313.

[67] *Чернова О.* Перший український університет у м. Батурині 1760-го р. // Там само. — Кн. 3. — С. 161-170.

[68] *Коковський Ф.* Бережанська гімназія за часів М. Шашкевича // Там само. — 1937. — Кн. 1. — С. 36-39.

[69] *Зінківський І.* Сучасна Українська Школа // Там само. — С. 40-47.

[70] *Сірополко С.* Михайло Грушевський, як історик освіти в Україні та освітній діяч // Там само. — 1935. — Кн. 2. — С. 91-98.

[71] *Барвінський О.* П. Куліш та І. Пулюй, як перекладчики Св. Письма // Там само. — 1937. — Кн. 4. — С. 177-183.

[72] *Костельник Г.* Драма світу: Кінець із циклу «Arcana Dei» // Там само. 1936. — Кн. 1. — С. 42-44.

[73] *Свєнціцький І.* Найдавніший Чин вибору ігумена й Заповіт ченцям Києво-Печерської Лаври // Там само. — Кн. 6. — С. 448-452.

[74] *Олянчин Д.* Владика Полоцький і Витебський Семион «Наречений Митрополитъ Киевський й всея Руси» біля 1457 р. // Там само. — 1937. — Кн. 5. — С. 253-256.

[75] *Решетуха В.* Ідея чи форма? // Там само. — 1936. — Кн. 1. — С. 18-22; 1937. — Кн. 12. — С. 498-503.

[76] *Барагура В.* Суть і завдання літературної критики // Там само. — 1935. — Кн. 7. — С. 423-435.

[77] *Гнатишак М.* Українська романтична балада // Там само. — 1935. — Кн. 6. — С. 360-363; Кн. 7. — С. 416-423; Кн. 8. — С. 492-497; Кн. 10. — С. 581-591; 1936. — Кн. 4. — С. 281-287; Кн. 7. — С. 497-504; Кн. 12. — С. 822-829.

[78] *Гординський Я.* Українська поезія 1890-1900 років // Там само. — 1935. — Кн. 4. — С. 219-227; Кн. 6. — С. 355-360; 1936. —Кн. 3. — С. 221-225.

[79] *Лиснянський В.* «Прокиньсь, народе мій» // Там само. — 1935. — Кн. 8. — С. 522-523.

[80] *Олесь О.* Переселенці // Там само. —Кн. 1. — С. 48.

[81] *Олесь О.* Поеми кращої від дерева немає // Там само. — Кн. 5. — С. 335.

[82] *Черкасенко С.* Сонце з України // Там само. — Кн. 1. — С. 45.

[83] *Черкасенко С.* Євшан — зілля // Там само. — Кн. 3. — С. 189-195.

[84] *Черкасенко С.* Триліси // Там само. — Кн. 5. — С. 329-331.

[85] *Антонич Б.* Черемховий вірш // Там само. — Кн. 4. — С. 258.

[86] *Антонич Б.* Косовиця // Там само. — С. 258.

[87] *Задума О.* Віра над Дніпром-Славутою // Там само. — 1936. — Кн. 2. — С. 136.

[88] *Зінківський І.* Київ сьогодні // Там само. — Кн. 6. — С. 401-413; *Його ж.* Сучасна Україна // Там само. — Кн. 2. — С. 725-730; Кн. 12. — С. 785-790; *Чернова О.* Драматична творчість у Совітській Україні // Там само. — Кн. 11. — С. 747-751; *Її ж.* Поетична творчість у Совітській Україні // Там само. — 1937. — Кн. 2. — С. 67-72; Кн. 3. — С. 153-157; Кн. 4. — С. 186-192; Кн. 6-7. — С. 281-286; Кн. 8-9. — С. 340-343; Кн. 10. — С. 381-387; *Гординський Я.* Повість у Радянській Україні // Там само. — Кн. 10. — С. 369-375; Кн. 11. — С. 417-424.

[89] Листи І. Огієнка до К. Студинського від 15 березня 1927 р. та 6 травня 1935 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 14, 67.

[90] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 6 травня 1935 р. // Там само, арк. 67 зв.

[91] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 16 травня 1935 р. // Там само, арк. 69 зв.

[92] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 6 травня 1935 р. // Там само, арк. 67 зв.

[93] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 23 серпня 1935 р. // Там само, арк. 76.

[94] Листи І. Огієнка до К. Студинського від 23 листопада та 16 грудня 1935 р. // Там само, арк. 82, 83-83 зв.; Лист І. Огієнка до А. Животка від 4 грудня 1935 р. // ЦДАВО України, ф. 3560, оп. 1, спр. 68, арк. 125 зв.

[95] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 16 грудня 1935 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 83.

[96] Листи І. Огієнка до К. Студинського від 19 жовтня та 16 грудня 1935 р., 21 вересня 1936 р. // Там само, арк. 79-79 зв., 83, 100 зв.

[97] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 23 листопада 1935 р. // Там само, арк. 82.

[98] Листи І. Огієнка до К. Студинського від 9 січня та 30 червня 1936 р. // Там само, арк. 84, 96 зв.

[99] Листи І. Огієнка до К. Студинського від 19 жовтня 1935 р., 30 червня та 27 липня 1936 р. // Там само, арк. 79-79 зв., 96-96 зв., 99-99 зв.; Лист І. Огієнка до Л. Білецького від 9 жовтня 1935 р. // ЦДАВО України, ф. 3876, оп. 1, спр. 52, арк. 19-19 зв.

[100] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 19 жовтня 1935 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 79-79 зв.

[101] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 6 травня 1935 р. // Там само, арк. 67 зв.; Лист І. Огієнка до Л. Білецького від 12 травня 1935 р. // ЦДАВО України, ф. 3876, оп. 1, спр. 52, арк. 14 зв.

[102] Там само, арк. 14.

[103] Лист І. Огієнка до С. Шелухіна від 3 вересня 1935 р. // Там само, ф. 3695, оп. 1, спр. 243, арк. 38.

[104] Лист І. Огієнка до А. Животка від 26 липня 1935 р. // Там само, ф. 3560, оп. 1, спр. 68, арк. 123.

[105] Листування (Від редакції й адміністрації) // Наша культура. — 1935. — Кн. 2. — С. 128.

[106] Лист І. Огієнка до А. Животка від 25 березня 1936 р. // ЦДАВО України, ф. 3560, оп. 1, спр. 68, арк. 127 зв.

[107] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 27 січня 1936 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 85.

[108] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 9 січня 1936 р. // Там само, арк. 84.

[109] Лист І. Огієнка до В. Приходька від 30 грудня 1937 р. // ЦДАВО України, ф. 3830, оп. 1, спр. 47, арк. 29 зв.

[110] Лист І. Огієнка до С. Шелухіна від 1 жовтня 1935 р. // Там само, ф. 3695, оп. 1, спр. 243, арк. 30-31.

[111] Лист І. Огієнка до Л. Білецького від 10 червня 1936 р. // Там само, ф. 3876, оп. 1, спр. 52, арк. 21 зв.

[112] Лист І. Огієнка до Л. Білецького від 27 липня 1935 р. // Там само, арк. 17.

[113] Лист І. Огієнка до А. Животка від 26 липня 1935 р. // Там само, ф. 3560, оп. 1, спр. 68, арк. 125-125 зв.

[114] Лист І. Огієнка до Л. Білецького // Там само, ф. 3876, оп. 1, спр. 52, арк. 37.

[115] Лист І. Огієнка до С. Шелухіна від 1 жовтня 1935 р. // Там само, ф. 3695, оп. 1, спр. 243, арк. 30.

[116] *Огієнко І.* Творімо українську культуру всіма силами нації // Наша культура. — 1935. — Кн. 6. — С. 337.

[117] *Качкан В.* Хай святиться ім'я твоє: Українознавство та пресологія (XIX — перша половина XX ст.) / Наук. ред. М. Романюк. — Кн. 3. — Львів: Фенікс, 1998. — С. 280.

[118] Лист І. Огієнка до Є. Пеленського від 16 листопада 1935 р. // Відділ рукописів ЛНБ ім. Стефаника, ф. 232, спр. 85, арк. 6.

[119] Лист І. Огієнка до Л. Білецького від 8 березня 1937 р. // ЦДАВО України, ф. 3876, оп. 1, спр. 52, арк. 25.

[120] Лист І. Огієнка до Б. Антонича [1935 р.] // Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника, ф. 10, спр. 32, арк. 23-23 зв.; Лист І. Огієнка до Б. Антонича від 2 березня 1936 р. // Там само, арк. 20-20 зв.

[121] Лист І. Огієнка до В. Щербаківського від 3 грудня 1936 р. // ЦДАВО України, ф. 3864, оп. 1, спр. 47, арк. 19 зв.

[122] Лист І. Огієнка до В. Приходька від 2 жовтня 1935 р. // Там само, ф. 3830, оп. 1, спр. 47, арк. 24.

[123] Лист І. Огієнка до Л. Білецького // Там само, ф. 3876, оп. 1, спр. 52, арк. 35-35 зв.

[124] Лист І. Огієнка до А. Животка від 25 березня 1936 р. // Там само, ф. 3560, оп. 1, спр. 68, арк. 127 зв.

[125] *Огієнко І.* Сучасна українська літературна мова Максима Рильського // Наша культура. — 1935. — Кн. 1. — С. 33-37; Кн. 3. — С. 141-149; 1936. — Кн. 8-9. — С. 583-589; Кн. 10. — С. 664-671; Кн. 11. — С. 751-761; Кн. 12. — С. 803-810.

[126] *Огієнко І.* Українські Церковні Братства, їх діяльність та значення // Там само. — 1937. — Кн. 1. — С. 1-9.*Огієнко І.* Хто був Варавва: Історичний нарис // Там само. — С. 48-51.

[127] Хто був Варавва: Історичний нарис // Там само. — С. 48-51.

[128] *Огієнко І.* Старослов'янська мова в вищій школі, чергові завдання вивчення старослов'янської мови // Там само. — 1936. — Кн. 4. — С. 247-257.

[129] *Огієнко І.* Бібліографія української бібліографії // Там само. — 1935. — Кн. 2. — С. 122-123. — Рец. на кн.: *Пеленський Є.Ю.* Бібліографія української бібліографії. — Львів, 1934. — 198 с.

[130] *Огієнко І.* Бібліографічний список слов'янських кирилівських джерел про життя й діяльність Кирила й Методія // Там само. — 1935. — Кн. 8. — С. 524.

[131] *Коровицький І.* Свята Софія Київська // Там само. — Кн. 1. — С. 39.

[132] *Плечко М.* Сучасний Київ: Враження самовидця // Там само. — Кн. 3. — С. 187.

[133] *Приходько В.* Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі // Там само. — Кн. 5. — С. 309, 311, 313; Кн. 6. — С. 373, 377; Кн. 9. — С. 580.

[134] *Чернова О.* Грицько Косинка, з нагоди річниці його трагічної смерті // Там само. — Кн. 9. — С. 565.

[135] *Чижевський Д.* Українські друки XVIII ст. в Німеччині // Там само. — 1936. — Кн. 1. — С. 7.

[136] Там само. — С. 9.

[137] Там само. — С. 10.

[138] Діонисій (Валединський) митрополит. Археологія Євхаристичного культу // Там само. — 1936. — Кн. 2. — С. 97-108.

[139] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 21 вересня 1936 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 100.

[140] *Огієнко І.* Раз добром налите серце, світлій пам'яті Д. Д. Огієнкової замість вінка намогильного // Наша культура. — 1937. — Кн. 5. — С. 225-245.

[141] Там само. — С. 238.

[142] В обороні проф. Івана Огієнка // Там само. — 1935. — Кн. 9. — С. 597-600.

[143] *Рудницький М.* Журнали, видавці та література // Діло. — 1925. — 15, 16,17, 19 травня.

[144] *Рудницький М.* Рідна мова в церкві // Там само. — 1923. — 27 червня.

[145] *Рудницький М.* Клопоти нашої мови // Там само. — 1924. — 16, 17 липня.

[146] Клопоти з рідною мовою: «Рідна мова», науково-популярний місячник. Головний редактор і видавець: проф. Д-р Іван Огієнко // Там само. — 1933. — 15 січня. — Підп.: *Р.*

[147] *Рудницький М.* Примхи мови і фаховості: Чис. І. Помилки «Рідної мови» // Там само. — 1933. — 20 лютого; *Його ж.* Примхи мови і фаховості: Чис. ІІ. Авторитетний голос // Там само. — 22 лютого; *Його ж.* Примхи мови і фаховості: Ч. ІІІ. Правильність і критерії // Там само. — 23 лютого.

[148] *Рудницький М.* Наука з барабаном: Чис. І. Мої гріхи і каяття. Чи можна архитвори скорочувати ? Транскрипція чужих імен. Популяризація ще не наука // Там само. — 1933. — 13 квітня; *Його ж.* Наука з барабаном: Чис. ІІ. Проповідь «Нової зорі». Чужі мови в одному підручнику. Історія одного докторату // Там само. — 14 квітня.

[149] *Чехович К.* Апостроф // Там само. — 1935. — 15, 16 березня.

[150] Відгуки подвигів проф. Огієнка // Там само. — 1935. — 5 жовтня.

[151] Ідея, манія і гешефт: Методи реклами «Рідної мови» і їх практичні наслідки // Там само. — 18 вересня.

[152] Лист І. Огієнка до С. Шелухіна від 3 вересня 1935 р. // ЦДАВО України, ф. 3695, оп. 1, спр. 243, арк. 37.

[153] Лист І. Огієнка до Л. Білецького // Там само, ф. 3876, оп. 1, спр. 52, арк. 38.

[154] *Баран С.* В обороні проф. І. Огієнка: (Лист до редакції «Діла») // Наша культура. — 1935. — Кн. 9. — С. 599.

[155] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 22 січня 1937 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 107.

[156] *Огієнко І.* Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян. — Жовква, 1938 (На внутрішньому титулі зазначено: Жовква, 1937). — 300 с.

[157] Лист І. Огієнка до В. Щербаківського від 24 лютого 1936 р. // ЦДАВО України, ф. 3864, оп. 1, спр. 47, арк. 17-17 зв.

[158] Лист І. Огієнка до К. Студинського від 24 березня 1936 р. // ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 91-91 зв.

[159] Лист І. Огієнка до А. Животка від 10 квітня 1936 р. // ЦДАВО України, ф. 3560, оп. 1, спр. 68, арк. 126-126 зв.

[160] Лист митрополита Іларіона до Н. Полонської-Василенко від 1 квітня 1959 р. // ЦДАМЛМ України, ф. 1294.

УДК 930.25: 025.85: 7.025

Анатолій Шурубура

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ І КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
(реферативний огляд видань Лабораторії консервації і реставрації документів Російської Академії наук)

Серед наукових установ, діяльність яких спрямована на вирішення проблем збереження документальної спадщини, чільне місце займає Лабораторія консервації і реставрації документів Російської Академії наук у Санкт-Петербурзі (далі ЛКРД). За 65 р. свого існування ЛКРД внесла цінний вклад в теорію і практику роботи з консервації і реставрації документів. Створена в 1934 р., лабораторія була першою із спеціалізованих установ, яка виконувала функції наукового центру, зобов'язаного вирішувати будь-які профільні питання, зокрема практичні завдання і наукові проблеми збереження документів.

Значне місце в роботі ЛКРД займає видавнича діяльність. Збірники робіт ЛКРД зразу ж отримали широке визнання архівних, бібліотечних і музейних працівників, стали органом пропаганди передових способів і прийомів практичної роботи. За 55 р. існування ЛКРД видала серію збірників: «Новые методы реставрации и консервации документов и книг» (1960 р.), «Вопросы консервации и реставрации бумаги и пергамента» (1962 р.), «Проблемы долговечности документов и бумаги» (1964 р.), «Старение бумаги» (1965 р.), «Причины разрушения памятников письменности и печати» (1967 р.), «Вопросы досу-